

"Gisteren was ik in het Haags Historisch Museum, waar op dit moment allerlei schilderijen over het recht worden tentoongesteld. Daar hing ook een voorstelling van graaf Willem de Goede, die eind dertiende, begin veertiende eeuw regeerde. Op een dag liet hij de baljuw, de rechterlijk ambtenaar, van Dordrecht bij zich roepen, omdat die een goede koe bij een boer had weggehaald en er een slechte koe voor in de plaats had gezet. Willem de Goede oordeelde: 'Je

moet honderd goudstukken aan de boer bijbetalen'. De baljuw deed dat en wilde weggaan, waarop Willem zei: 'Hoho, je bent met de boer klaar, maar niet met mij. Ik onthoofd je. Kop eraf!' En zo geschiedde. Deze voorstelling was razend populair in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw en hing in heel wat rechtszalen achter de rug van de rechters. Waarom? Ik denk dat Willem de Goede werd bewonderd omdat hij zo goed het civiele recht van het strafrecht wist te onderscheiden. U weet,

Jurist Jan Leijten:

temperde vergelding'

Als ouders zo voorzichtig optraden als rechters, dan zou bijna geen enkel kind nog straf krijgen, denkt jurist en publicist Jan Leijten. Toch moet een rechter een zo laag mogelijke straf blijven opleggen, want 'een rechter mag geen fabrikant van leed zijn'.

Een gesprek over kroongetuigen, de twee Hennies en de parabel van de wijngaard.

Marjan Slob

civiel recht gaat over het in evenwicht brengen van de belangen van burgers. Door de boer honderd goudstukken te betalen, had de baljuw het evenwicht hersteld. Strafrecht is een zaak tussen burger en staat, waarbij de staat daden bestraft die een samenleving niet kan tolereren. Dat kostte de baljuw dus de kop. Eind achttiende eeuw waren we niet meer zo geharmond van deze voorstelling en verdween ze uit de rechtszalen. Dat komt omdat in 1870 de doodstraf werd afgeschaft, na al jaren niet meer ten

uitvoer te zijn gebracht. Dus het onthoofden van de baljuw was niet meer zo'n goed voorbeeld."

Aan het woord is een levendige zeventiger met rode wangen, grijze haren die pluizen achter zijn oren en verrassend heldere blauwe ogen: prof.mr. J.C.M. Leijten. Jan Leijten werd in 1926 geboren in Etten-Leur, studeerde rechten in Nijmegen, publiceerde als student twee dichtbundels, werkte in de jaren vijftig bij een Nijmeegs advocatenkantoor en werd daarna

rechter in Den Bosch. In 1969 werd hij hoogleraar in Nijmegen en in 1981 Advocaat-Generaal bij de Hoge Raad. Beide functies vervulde hij tot aan zijn pensionering. Nu is hij 'overal vanaf' en lekker aan het lezen. Dat is wel speciaal voor een rechter, zegt hij. Rechters lezen in het algemeen niet zoveel. Het zijn meer muzikkliefhebbers.

Zijn onderwijservaring toont zich in de manier waarop hij vragen beantwoordt. Die is rustig, docerend, bij voorbaat inspeliend op ontbrekende

FOTO'S: CHRIS PENNARTS

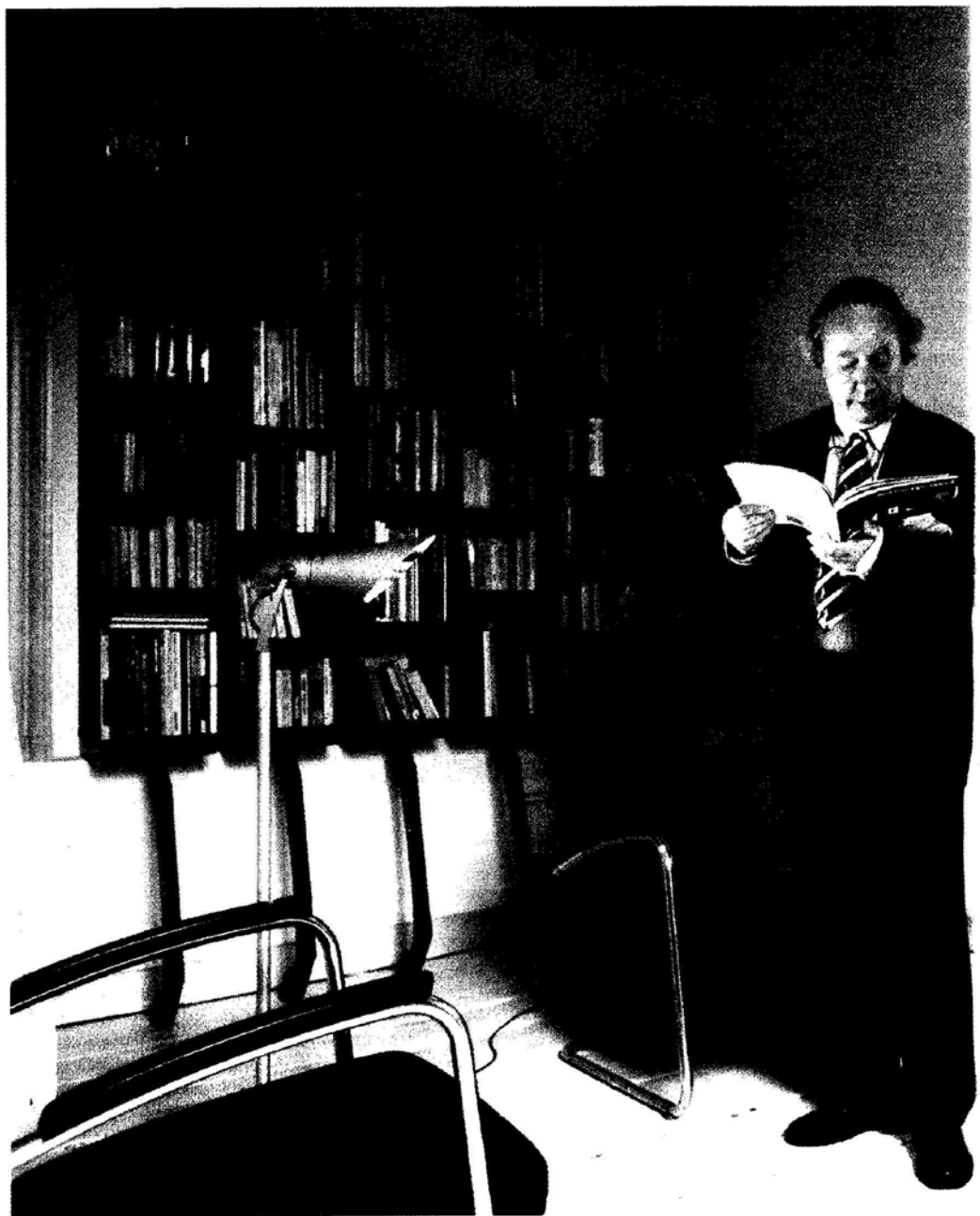
achtergrondinformatie. Maar hij kan ook fel zijn. Zodra het over kroongetuigen gaat, bijvoorbeeld. "Dat is een kwaad, en niet eens een noodzakelijk kwaad. Voor de duidelijkheid: onder een kroongetuige versta ik een getuige die zelf uit het foute milieu komt en tegen een aanzienlijke beloning zijn kameraden aan justitie verraaft. Ik ben daar ontzettend tegen. Het corrupteert de rechtspraak omdat één van de allereerste beginselen wordt verlaten, dat van gelijkheid voor de wet, van gelijke straffen voor gelijke daden. Een kroongetuige wordt voor zijn misdaden beloond! Met een reisje

naar het buitenland en plastische chirurgie op de koop toe. Die ongelijke behandeling kan alleen maar fnuikend zijn voor de rechtsgang. Ik vind het een hele slechte zaak. Aan kroongetuigen hadden we nooit zelfs maar moeten denken."

We komen te spreken over de twee Hennies, het laag-intelligente stel dat in Turkije betrappt werd op het smokkelen van drugs en daar is berecht volgens de strenge Turkse drugswetten. In Nederland is met medelijden gereageerd op dit vonnis, omdat 'de Hennies' waarschijnlijk niet goed heb-

ben geweten wat ze deden. Waar meestal de roep klinkt om strengere straffen, vinden we het nu toch vooral sneu voor de Hennies. Is dat niet raar?

Leijten: "Zo'n zaak toont aan waarom je altijd onderscheid moet maken tussen 'schuld hebben' en 'het gedaan hebben'. Er bestaat voor zover ik weet weinig twijfel over het feit dat de Hennies drugs hebben gesmokkeld. Je kunt weten wat iemand gedaan heeft. Maar we weten nooit hoeveel schuld iemand werkelijk heeft. Schuld valt gewoon niet objectief vast te stellen. Toch speelt de schuldvraag een cru-

ciale rol in het strafrecht. We matigen ons aan dat we weten hoe schuldig iemand is en dat bepaalt mede de straf. Soms zie je dat een rechter extra zwaar straft als de dader geen enkele wroeging toont. Terwijl je net zo goed andersom kunt redeneren: als een dader geen berouw heeft, is hij kennelijk niet goed in staat te overzien wat hij heeft gedaan, dus is hij minder schuldig, dus moet hij een lichtere straf krijgen. Ik bedoel maar: de schuld-vraag zingt zich los van de feiten."

Een rechter stelt schuld vast. Moet een rechter ook kunnen vergeven?

"Daar heeft een rechter natuurlijk geen opdracht voor gekregen. Vergiffenis kunnen alleen de slachtoffers schenken. Maar rechters moeten wel rekening houden met de omstandigheden. Ze kunnen de Koningin adviseren gratie te verlenen, dat is een soort vergiffenis, vaak omdat een bepaalde gebeurtenis een ander licht werpt op de zaak. Ik heb ooit een man berecht die een geweldige verkeersfout had gemaakt, waardoor zijn vrouw en kind, die bij hem in de auto zaten, verongelukten. Zo iemand is in zekere zin al levenslang gestraft. Moet je dan nog straf toedie-

nen? Volgens artikel 9a - ja, nu word ik even technisch - kun je iemand schuldig verklaren zonder het opleggen van straf. Dat is in zo'n geval misschien gepast. Artikel 9a kun je zelfs inzetten bij moord. Ik heb meegemaakt dat een vrouw haar man vergiftigde door iets in de koffie te doen die ze hem elke morgen serveerde. De man voelde zich ziek, werd opgenomen in het ziekenhuis, knapte op, mocht weer naar huis, waar hij weer koffie kreeg van zijn vrouw en uiteindelijk overleed. Vergiftiging is op zichzelf genomen een vreselijk feit, waar vele jaren gevangenisstraf voor staat. Maar uit de verhalen van en vooral over de vrouw bleek, dat die man een ontzettende tiran was geweest en dat ze jarenlang had geleden onder zijn wreedheid. Wij rechters - we waren met zijn drieën - bepaalden unaniem dat de drie maanden die ze in voorlopige hechtenis had doorgebracht voldoende straf waren geweest. Ook omdat de kans op herhaling nihil was. Deze vrouw heeft ongetwijfeld nooit meer zoiets gedaan."

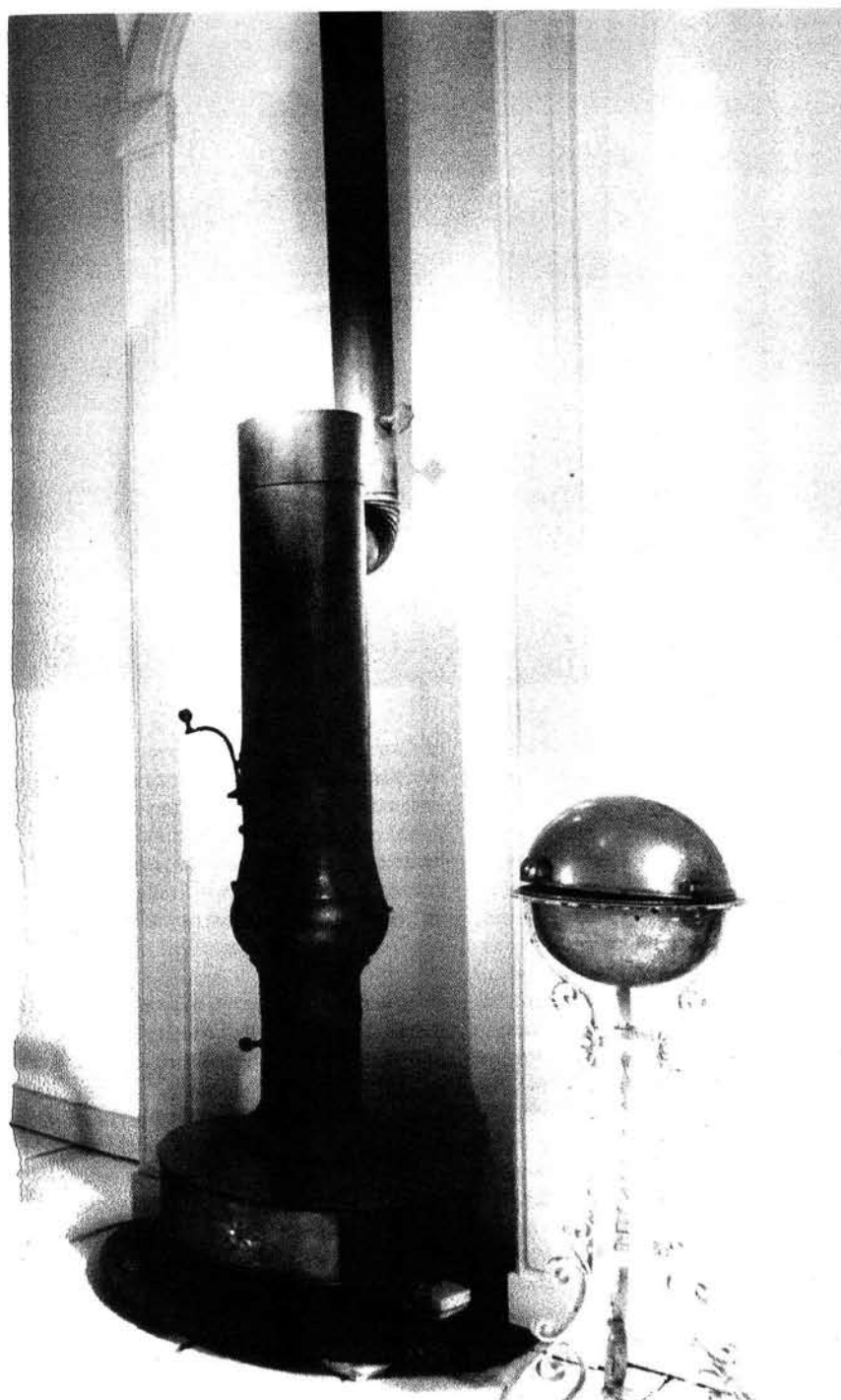
Was u als rechter nieuwsgierig naar hoe het de mensen die u berechtte in hun verdere leven verging?

"In het algemeen heb je daar weinig zicht op. Ja, sommige veroordeelden zie je terug omdat ze weer opnieuw worden voorgeleid. Maar wetsovertreders, ook degenen die zware misdrijven hebben gepleegd, zijn niet zo interessant als u misschien denkt. Eenmaal gevangen maken ze zich gewoonlijk drukker over de vraag of hun koffie wel op tijd komt dan dat ze diep nadenken over het feit dat ze van hun vrijheid zijn beroofd."

U heeft ooit gezegd dat straf wél preventief werkt bij eenvoudige verkeers-overtredingen, maar niet bij moord en verkrachting.

"Ja. Als iemand fout parkeert, en hij krijgt een boete van pakweg duizend gulden, dan kijkt-ie de volgende keer wel uit. Men vindt dat in het algemeen toch zonde van zijn geld, dus de dreiging van weer zo'n straf maakt dat men een volgende keer wat langer zoekt naar een plaatsje. Maar er is volgens mij nog nooit een verkrachter geweest die het verkrachten uit zijn hoofd liet uit vrees voor straf. Ik denk: als je het verkrachten niet laat omdat je vindt dat het niet hoort, dan helpt straf ook niet. Zodra er driften in het spel zijn, maak je geen afwering meer tussen je drang en de angst voor straf.

Juist om die reden hebben zware

straffen voor zware vergripen geen zin. Zware straffen voorkómen niets. Ze schrikken niet af. Een straf van langer dan vijf jaar heeft alleen zin als een soort genoegdoening aan een verontwaardigde maatschappij. Straffen hebben dus een verschillend nut. Het nut van verkeersboetes is dat ze preventief werken. Het nut van straffen bij zware misdrijven schuilt in de getemperde vergelding. En misdadigers kunnen in de gevangenis niet zo gek veel kwaad natuurlijk. Daar staat tegenover dat ze meestal extra gevaarlijk zijn zodra ze weer op vrije voeten komen, en dat geldt vooral voor jonge gevangenen.

Straf leidt tot leed, en je moet als rechter geen fabrikant van leed zijn. Je moet dus als rechter een straf opleggen, die zó laag is dat de samenleving het nog net pikt. Het is me wel gebeurd dat een vader wiens dochter was verkracht tijdens een zaak naar me riep: 'Jij zou eens moeten meemaken wat ik heb moeten meemaken.' Daarop zei ik: 'Dan zou ik geen goed rechter zijn.' Als het mijn dochter was geweest, had men mij waarschijnlijk geen recht laten spreken. En terecht. Recht is getemperde vergelding. Het moet niet uitmonden in knokpartijen, in eigenrichting."

Enkele jaren geleden bleek uit een onderzoek van Vrij Nederland dat rechters veelal uit goeude gezinnen kwamen en vooral D66 stemden. Kortom: het is een bepaalde klasse die rechtsprekt over alle Nederlanders. Wat moet de spreekwoordelijke kansarme zwarte jongere daarvan denken? "Inmiddels valt het wel mee met die oververtegenwoordiging van D66 hoor. Maar u doelt op discriminatie van bepaalde groepen. Ik zal u vertellen: onlangs bleek uit een onderzoek dat werklozen voor hetzelfde vergrijp eerder gevangenisstraf kregen opgelegd dan mensen met een baan. Nu kunt u vragen: 'Is dat wel eerlijk?' In zekere zin niet, nee. Maar je kunt het

STEDELIJK MUSEUM ALKMAAR

ook verdedigen. Gevangenisstraf komt bij een niet-werkloze harder aan, want in negen van de tien gevallen kost het hem ook zijn baan. Ik ben niet op voorhand tegen zo'n verschil, al zou ik wel zoeken naar een evenwicht. Je zou de werkende een hogere geldboete dan de werkloze kunnen geven, bijvoorbeeld.

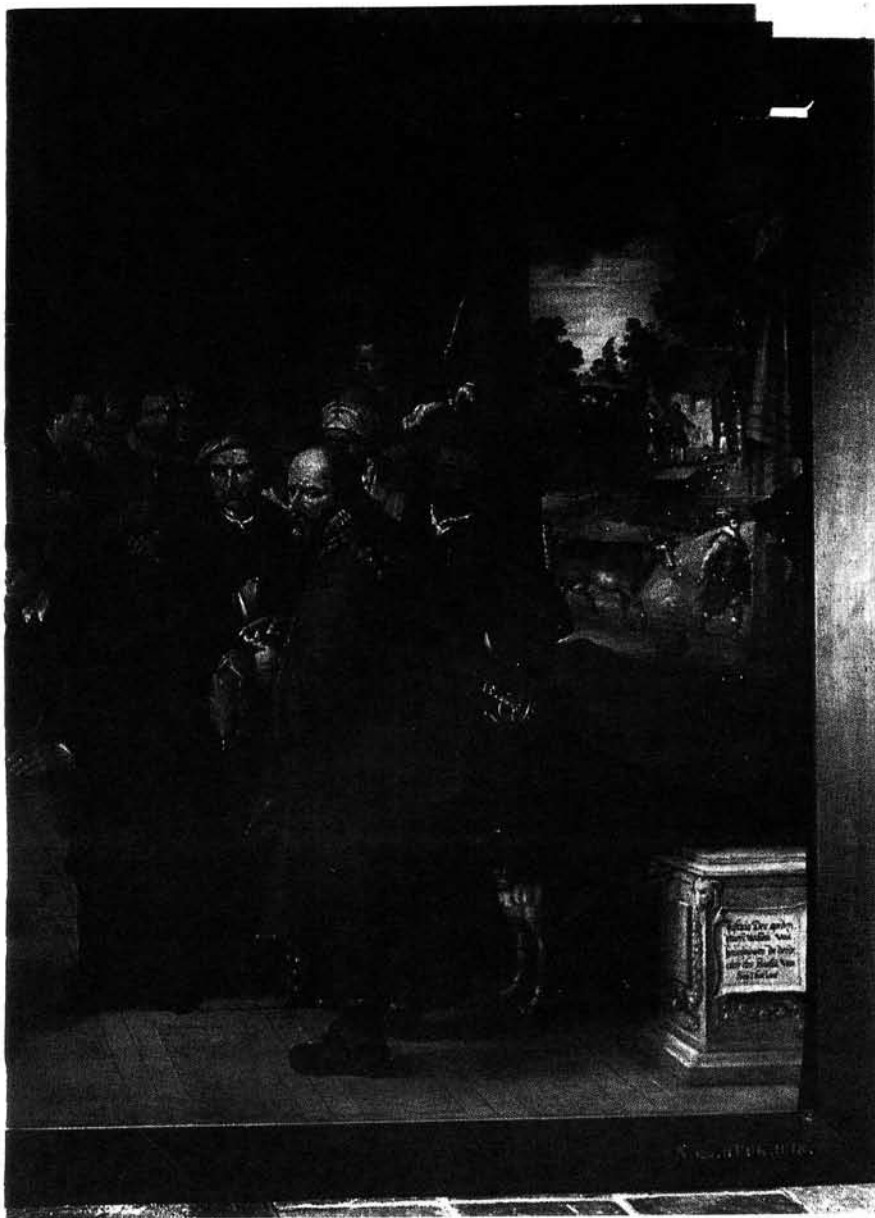
Zo zou ik waarschijnlijk met meer succes drugs kunnen smokkelen dan mijn kleinzoon, want jongeren lopen meer kans tegen de lamp te lopen. Maar tegen mensen die dat oneerlijk vinden, haal ik de parabel van de wijngaard aan. In de wijngaard werken verschillende ploegen. De leden van de ene ploeg hadden het zwaarder dan de anderen, omdat zij moesten werken in de hitte van de dag. Toch kregen ze dezelfde beloning. Gemopper werd weggewuifd; de ploegen kregen waar ze recht op hadden, ondanks de verschillende omstandig-

heden. Zo zit het ook met de zwarte drugssmokkelaar of werkloze dief. Je krijgt de straf die staat voor je misdaad, en dat anderen het makkelijker hebben in het leven, of niet naar de gevangenis hoeven, daar kun jij niet over klagen. Dat is niet onrechtvaardig."

Een dief is misschien niet de meest geëigende persoon om te klagen over onrechtvaardigheid. Maar ik kan me de wrok wel voorstellen.

"Ik ook, ik ook. Ik kan het niet helemaal in orde vinden. Dat gevoel houdt ik zelf ook."

Uit wat voor nest komt u eigenlijk? "Mijn vader was gemeentesecretaris in Etten-Leur. Hij stierf toen ik vijftien was. We waren met zeven kinderen, maar dat was in die tijd in Brabant niets bijzonders. De burenhadden er dertien. Direct na de oorlog

was het geen vetpot bij ons thuis. Dat is één van de redenen dat ik rechten ben gaan studeren: dat was de kortste studie en je had geen dure hulpmiddelen nodig zoals voor biologie, wat ik misschien liever had gedaan. Maar goed, ik kon gaan studeren, ik was in zekere zin bevoorrecht.”

U zei ooit: van de tien personen die worden vrijgesproken weet je dat er acht à negen 'guilty as hell' zijn.

“Het komt voor dat je in je hart overtuigd bent dat een verdachte het heeft gedaan. Maar zolang dat niet is bewezen, moet je vrijspreken. Als ouders zo optraden als rechters, dan zou bijna geen enkel kind nog straf krijgen. Wij spreken recht vanuit de kant van de verdachte. Dat is noodzakelijk in een rechtsstaat. Als waarschijnlijkheid genoeg zou zijn om iemand te veroordelen, raakten we verzeild in terreur.

Lezen

Jan Leijten heeft tal van persoonlijk gekleurde juridische columns en essays gepubliceerd. Enkele recente titels: 'Last post: herinnering en belevenis' (1998), 'Het kan ook anders: een keuze uit het juridisch werk van Jan Leijten' (1996), 'Waarom ik het nog steeds niet goed door heb' (1995), 'De achterkant van het recht' (1994), 'Brullen als een nachtegaal: het recht moet zijn verhaal hebben' (1993), 'De verschrikkelijke eenzaamheid van de inbreker' (1992). In 1974 verscheen zijn laatste dichtbundel, 'Het malle luchtkasteel'.

Maar ondertussen nemen we dus op de koop toe dat boeven op vrije voeten blijven. Als we efficiënt zouden rechtspreken, dan zouden we ze alle tien veroordelen. De kans dat we een onschuldige veroordelen is immers kleiner dan de kans dat we een boef laten lopen, en zo hebben we tenminste alle boeven te pakken. Maar u voelt toch ook wel dat dat niet kan, hoop ik? In het recht gaat het niet in de eerste plaats om efficiëntie. Het gaat om gerechtigheid.”

Gerechtigheid?

“Ach ja, schei uit! Dat is een moeilijk begrip natuurlijk. Gerechtigheid naar onze normen, hier en nu. Het straffen van homoseksuelen, zoals hier in de vorige eeuw gebeurde, zou nu een groot onrecht zijn. En hier vinden wij het volstrekt onacceptabel dat vrouwen in sommige delen van de wereld gedood worden omdat ze hun familie te schande hebben gebracht. Ik bedoel maar: gerechtigheid betekent niet voor iedereen hetzelfde. Het is een te groot woord voor mensen. Net als God, net als het bovennatuurlijke. Dat zijn ook te grote woorden, die moet je eigenlijk niet in je mond nemen. Gerechtigheid is niet voor niets oorspronkelijk een begrip uit de godsdienst. Het betekende dat onrechtvaardige aardse verhoudingen na de dood werden rechtgetrokken. Ik geloof er niet in, maar dat is wat me in godsdienst het meeste aanspreekt: het vereffenen van onrechtvaardigheid.”

De tentoonstelling 'Weegschaal en zwaard' is nog tot en met 13 juni te zien in het Haags Historisch Museum, Korte Vijverberg 7. Openingstijden: di t/m vr 11-17 uur, za, zo 12-17 uur.